

Woensdag 23 januari 2019

TivoliVredenburg - Grote Zaal - 20.00 uur

JANINE JANSEN & FRIENDS

Janine Jansen viool

Gregory Ahss viool

Amihai Grosz altviool

Henning Kraggerud altviool

Jens Peter Maintz cello

Wolfgang Amadeus Mozart 1756 - 1791

Divertimento in Es KV 563 voor viool, altviool en cello

Allegro; Adagio; Menuetto: Allegretto - Trio

Andante; Menuetto: Allegretto - Trio I - Trio II

Allegro

Pauze

Kwintet in g KV 516 voor twee violen, twee altviolen en cello

Allegro; Menuetto: Allegretto - Trio

Adagio ma non troppo; Adagio - Allegro

Strijkkwartetten min en plus één

In januari 1785 voltooide Wolfgang Amadeus Mozart een serie van zes strijkkwartetten die hij opdroeg aan zijn leermeester Joseph Haydn en die daarom wel de 'Haydn-kwartetten' worden genoemd. Ze vormen een mijlpaal in de ontwikkeling van het genre. Niet eerder waren strijkkwartetten gecomponeerd met vier zo volstrekt gelijkwaardige partijen. Mozarts contrapuntische meesterschap was tot volle wasdom gekomen, een rechtstreeks gevolg van het feit dat hij de fuga's van Bach had bestudeerd en enkele ervan zelfs voor strijkkwartet had bewerkt. Wat hij ervan had opgestoken, had hij volledig geïntegreerd in zijn persoonlijke componeerstijl. In de jaren die volgden, deed dit meesterschap zich niet minder gelden in kamermuziekwerken voor een kleinere of een grotere strijkersbezetting, zoals het programma van vanavond treffend demonstreert, met respectievelijk een strijktrio (KV 563) en een strijkkwintet (KV 516).

Het Divertimento in Es voor strijktrio ontstond in 1788, het jaar waarin Mozart ook zijn laatste drie symfonieën componeerde. De benaming 'divertimento' suggereert een lichtvoetig werk met een diverterend karakter. In dit geval zal Mozart de genre-aanduiding hebben gekozen op basis van de vorm, zes delen waaronder twee langzame en twee menuetten, zoals dat gebruikelijk was in de Weense divertimento-praktijk. Puur muzikaal beschouwd is het een volwassen werk, gelaagd en van grote emotionele zeggingskracht.

Het is verbluffend hoe inventief Mozart met drie strijkinstrumenten een volwaardig discours opzet zonder dat het resultaat ook maar een moment klinkt als een gemankeerd strijkkwartet. Het werk begint plechtig met vier lange noten, net zoals zijn Klarinetkwintet. En ook dat werk begint zacht. Dat in het strijktrio van alle drie musici gelijke technische capaciteiten worden verlangd, maakt de componist direct duidelijk als de drie instrumenten zich vanaf de zesde maat mogen presenteren met toonladderfiguren, individueel en onbegeleid - de viool tweemaal stijgend, de altviool en cello beide één keer dalend. In de doorwerking wordt het materiaal van het begin op een mysterieus 'unheimliche' manier verwerkt.

Een intiem en diepzinnig *Adagio* volgt. De viool speelt incidenteel dubbelgrepen (meteen al in de openingsmaten), zodat momenten ontstaan waarop feitelijk van een volledig strijkkwartet sprake is. Ook de altviool speelt nu en dan dubbelgrepen. Wat opvalt aan dit deel, is dat Mozart geen enkele dynamische aanwijzing heeft genoteerd. Was dit opzettelijk en wilde hij dat het mijmerende deel zich qua geluidssterkte gedempt, binnen een beperkte bandbreedte afspeelt?

Beide menuetten hebben vanzelfsprekend wél een diverterend karakter. In de beginmaten van het eerste menuet zet Mozart de luisteraar aanvankelijk op het verkeerde been, doordat de eerste twee driekwartsmaten feitelijk drie tweekwartsmaten zijn (een zogenaamde hemiool). Het tweede menuet heeft twee triodelen, waarvan het eerste een teder schommelende ländler is, een danstype dat als voorloper van de Weense wals kan worden beschouwd. De menuetten worden van elkaar gescheiden door een andante, een naïef volksmuziekachtig themaatje dat wordt onderworpen aan een reeks variaties. De mineurvariatie voltrekt zich pianissimo, waarna het deel krachtig en gelaagd eindigt: de viool speelt eindeloos 32e noten, de cello begeleidt met zestiennoten en de altviool speelt als een soort 'cantus firmus' lange noten. In de slotmaten mogen ook de altviool en cello nog even hun virtuoze zegje doen. Een opgewekt rondo in 6/8 besluit het werk. Kort na Mozarts dood zou een jonge Ludwig van Beethoven dit meesterwerk als voorbeeld nemen toen hij zelf zijn eerste strijktrio componeerde, opus 3. Hij nam eveneens Es-groot als toonsoort en het zesdelige grondplan is exact hetzelfde als dat van Mozart.

Muziek tussen berusting en ontroostbaar verdriet

Van Mozarts hand zijn vijf strijkkwintetten overgeleverd. In alle gevallen is de bezetting die van strijkkwartet plus een tweede altviool. Als Mozart zelf kamermuziek voor strijkers uitvoerde, was de altviool zijn favoriete instrument. Het vroegste kwintet schreef hij al in 1773, toen hij nog in Salzburg woonde. Het duurde veertien jaar alvorens hij zich opnieuw met het genre bezighield. In het voorjaar van 1787 componeerde hij er twee, KV 515 en 516. Het was een periode die de componist de nodige frustratie bezorgde omdat hij in Wenen weinig succes had. De kwintetten componeerde hij zonder directe aanleiding. Op basis van de tegenstellingen lijken ze als complementair paar gedacht. Waar KV 515 een stralend werk is in C-groot, is het Kwintet KV 516 in g-klein gecomponeerd. Het contrast tussen deze toonsoorten zou zich een jaar later ook manifesteren in

Mozarts laatste twee symfonieën, de nummers 40 (KV 550, g-klein) en 41 (KV 551, C-groot).

De toonsoort g-klein staat bij Mozart vaak voor rusteloosheid, wanhoop en angst. Het Kwintet KV 516 opent met een *allegro* dat die kenmerken in zich draagt. Het eerste thema begint met een stijgende drieklankfiguur, waarna de melodie met een klaaglijke, chromatisch dalende lijn vervolgt. De openingsmaten laten meteen horen hoe Mozart de mogelijkheden van het kwintet uitbuit, en dan vooral de aanwezigheid van de twee altviolen. Hij exposeert het eerste thema driestemmig. Eerst wordt het gespeeld door twee violen en eerste altviool, waarbij de altviool dus een basfunctie vervult. Dan wordt het vrij herhaald door de twee altviolen en cello, waarbij de eerste altviool plots de solistische rol van de eerste viool overneemt. Dergelijke rolwisselingen zijn in dit kwintet schering en inslag. Na 29 maten lijkt het tweede thema in te zetten, maar dat zou volgens het boekje in de paralleltoonsoort Bes-groot moeten staan terwijl Mozart blijft hangen in g-klein. Als na verloop van tijd Bes-groot eindelijk wordt bereikt, valt het aldaar geëxposeerde tweede thema amper meer als zodanig op, doordat het meer een transformatie lijkt van het eerder geïntroduceerde materiaal.

Waar bij Mozart in de vierdelige vorm het tweede deel meestal langzaam is en het derde deel een menuet, kiest hij hier voor de omgekeerde volgorde. Het menuet brengt weinig verlichting. Net als in het eerste menuet uit het Divertimento KV 365 speelt hij hier een hemiolenspel. Deze keer veranderen vier driekwartsmaten in zes tweekwartsmaten, maar dan op een grimmige manier. Een motief dat klinkt aan het eind van het menuet, verandert van g-klein naar G-majeur en vormt zo begin van het middendeel, oftewel het trio. Maar het resultaat is wel het tegengestelde van wat je verwachting bij een trio in G. Mozart componeert hier eerder een monochrome 'tussenmuziek', een schichtig en ongemakkelijk spel met grijs tinten.

Het *Adagio ma non troppo* heeft weliswaar Es-groot als hoofdtoonsoort maar ook hier heerst een donkere stemming. Alle strijkers spelen con sordino, met demper. De musicoloog Alfred Einstein spreekt in verband met dit deel over een 'gebed', Tsjajkovski merkte erover op: 'Niemand heeft ooit in muziek zo het gevoel van berustend en ontroostbaar verdriet weten te treffen.' Het is alsof Mozart de luisteraar in dit kwintet steeds verder wil meenemen in een wereld van diepe gevoelens. Van deel tot deel wordt het tempo langzamer. Waar we na het *Adagio ma non tanto* een opluchting brengende finale verwachten, begint het laatste deel met een breed uitgesponnen *Adagio*. Dan breekt alsnog het licht door, met een dansant *Allegro* in 6/8 maat en G-groot als verlossende toonsoort.

Thiemo Wind

Janine Jansen heeft een nauwe band met Utrecht. Haar eerste publieke optredens waren in Domkerk met de Utrechtse Domcantorij. Aan het eind van dit jaar neemt ze eenmalig opnieuw de artistieke leiding van het Internationaal Kamermuziek Festival Utrecht op zich. Ze soleert met alle grote orkesten en dirigenten wereldwijd en heeft inmiddels een uitgebreide en vaak bekroonde serie cd's gemaakt. Onder de vele dirigenten met wie

ze samenwerkte zijn Bernard Haitink, Riccardo Chailly, Vladimir Ashkenazy, Frans Brüggen, Mark Elder, Mikko Franck, Valery Gergjev, Gianandrea Noseda, Sakari Oramo, Paavo Järvi, Markus Stenz, Jevgeni Svetlanov + en Jaap van Zweden.

De Israëliëse **Gregory Ahss** studeerde in Moskou, Tel Aviv en Boston, waarna hij vioolconcoursen in Israël en Porto won. Als concertmeester was hij te gast bij o.a. het London Symphony Orchestra, Symphonieorchester des Bayerischen Rundfunks, Orchestre Symphonique de Montreal, Bamberger Symphoniker en het Bayerischen Staatsorchester. Als kamermusicus speelde hij samen met o.a. Natalia Gutman, Sabine Meyer, Gautier Capuçon, Valentin Erben en Daniel Hope. Van 2005 tot 2011 was hij concertmeester bij het Mahler Chamber Orchestra. Sinds 2012 is hij dat bij Camerata Salzburg.

Amihai Grosz (Jeruzalem, 1979) kreeg vanaf zijn vijfde vioolles. Zes jaar later verruilde hij dit instrument voor de altviool. Hij studeerde bij onder anderen Chaim Taub en Tabea Zimmermann en werd gecoacht door onder anderen Isaac Stern en leden van het Guarneri Kwartet. Amihai Grosz won het Braun Roger Siegel Concours (1997) en de Gottesman Prize (2007). In 1995 was hij medeoprichter van het Jerusalem Kwartet, waarvan hij geruime tijd lid bleef. Sinds het begin van seizoen 2010/11 is hij aanvoerder van de altvioolgroep van de Berliner Philharmoniker. Als solist was hij te horen met o.a. Daniel Barenboim's West-Eastern Divan Orchestra en met het Jerusalem Symphony Orchestra. Zijn instrument, gebouwd door Gaspar da Salo in 1570, heeft hij in levenslange bruikleen uit een privécollectie.

De Noorse altviolist **Henning Kraggerud** heeft een carrière als solist, kamermusicus, docent en componist. Hij schreef o.a. een vioolconcert, werken voor strijkkwartet, voor koor en orkest en voor strijkorkest. Bij sommige werken was hij zelf solist, bij andere gelegenheden soleerde hij bij o.a. Toronto Symphony Orchestra, Baltimore Symphony, Danish National Symphony, Tonkünstler Vienna, BBC Scottish Symphony, Tasmanian Symphony en het Macao Symphony Orchestra. In 2015 werd hij hoofddocent Viool aan het Royal Northern College of Music in Manchester. Ook is hij docent aan het Barratt Due Muziek Instituut in Oslo. Verder is hij jurylid bij concoursen, zoals het Menuhin Concours in Genève en het Internationaal Pianoconcours van Leeds.

Jens Peter Maintz won in 1994 de Eerste Prijs bij het ARD Wettbewerb in München, waarna hij als eerste cellist werd ingelijfd door het Deutsches Symphonie Orchester Berlin. Later werd hij ook eerste cellist bij het Luzerner Festspielorchesters. Hij speelde onder dirigenten als Vladimir Ashkenazy, Herbert Blomstedt, Dennis Russell Davies, Marek Janowski en Franz Welser-Möst. Als kamermusicus speelde hij samen met o.a. Isabelle Faust, Julian Rachlin, Wolfram Christ, Antoine Tamestit en Hélène Grimaud. Hij bespeelt een cello van Vincenzo Ruggeri uit 1696 en een cello van Wolfgang Schnabl uit 2010.

Het volgende concert - Internationale Topensembles II
Zondag 24 maart, Hertz - 15.00 uur: Quatuor Danel & Quatuor Van Kuijk: Schubert, Schönberg en Mendelssohn